

طراحی مدل تفسیری - ساختاری بهبود محیط کسب‌وکار ایران با تمرکز بر محیط قانونی

محمدنصیر عرب نصرت‌آبادی^۱، احمدرضا قاسمی^{۲*}، محمدباقر نوبخت^۳،
عادل آذر^۴، محمد ندیری^۵

- ۱- دانشجوی دکتری مدیریت تحقیق در عملیات، دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران.
- ۲- استادیار گروه مدیریت صنعتی و مالی، دانشکده مدیریت و حسابداری، پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران.
- ۳- عضو هیئت علمی گروه اقتصاد انرژی، پژوهشگاه تحقیقات راهبردی مجمع تشخیص مصلحت نظام، تهران، ایران.
- ۴- استاد گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت و اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.
- ۵- استادیار گروه مدیریت صنعتی و مالی، دانشکده مدیریت و حسابداری پردیس فارابی دانشگاه تهران، قم، ایران.

پذیرش: ۹۹/۷/۱۲

دریافت: ۹۸/۱۱/۱۶

چکیده

محیط کسب‌وکار به واسطه تأثیر چشم‌گیر بر عملکرد همه بنگاه‌های اقتصادی، بر توسعه و رفاه اقتصادی مؤثر است. به زعم اکثریت کارشناسان اقتصادی، فضای کسب‌وکار در ایران وضعیت مناسبی ندارد. بسیاری از اقدام‌هایی که برای بهبود آن انجام شده است، بدون در نظر گرفتن برهم‌کنش عوامل و اجزای تشکیل‌دهنده محیط، در مجموع موفق نبوده‌اند. بنابراین قبل از هر اقدامی لازم است پس از شناسایی

اجزای تشکیل‌دهنده این محیط به استخراج و مطالعه روی برهم‌کنش و تعامل بین این اجزا پرداخت. هدف پژوهش حاضر شناسایی گستره وسیع عوامل تشکیل‌دهنده محیط کسب‌وکار و استخراج روابط بین این اجزا است تا با بررسی و تحلیل این اجزا، بستر حیات و رونق محیط کسب‌وکار استخراج و ارزیابی شود. این پژوهش، ۴۸۱ مؤلفه محیط کسب‌وکار را شناسایی کرده و با بهره‌گیری از نتایج ۱۷۵۱ پژوهش معتبر جهانی و داخلی، روابط بین آنها را استخراج کرده است. رویکرد «مدل‌سازی ساختاری تفسیری» به‌عنوان یکی از ابزارهای پژوهش در عملیات نرم، افراد و گروه‌ها را قادر می‌سازد که روابط پیچیده بین تعداد زیادی از عناصر را در یک موقعیت پیچیده تصمیم‌گیری، ترسیم کنند. این پژوهش با استفاده از «مدل‌سازی ساختاری-تفسیری» شدت اثرپذیری و اثرگذاری، اثرهای مستقیم و غیرمستقیم، نفوذ و وابستگی این روابط را تحلیل کرده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد، محیط قانونی اثرگذارترین بحث محیط کسب‌وکار ایران است. بر این اساس، برای اصلاح و بهبود ریشه‌ای محیط قانونی و به تبع آن محیط کسب‌وکار ایران، آسیب‌شناسی و بررسی سیستم قانون‌گذاری و رویه‌های بهبود اثربخش آن، مهم‌ترین گزاره پیش‌روی سیاست‌گذاران است.

واژه‌های کلیدی: محیط کسب‌وکار، محیط نهادی، محیط قانونی، مدل ساختاری تفسیری.

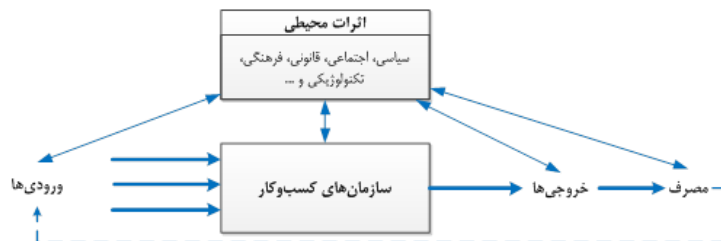
۱- مقدمه

مقصود از محیط کسب‌وکار مجموعه عواملی است که بر اداره یا عملکرد بنگاه‌ها اثر دارند ولی تقریباً خارج از کنترل مدیران بنگاه‌های اقتصادی هستند (۱)[۱]. مباحث نظری محیط کسب‌وکار از دهه ۱۹۵۰ میلادی شکل گرفته است و تاکنون در ابعاد گسترده‌تری توسعه یافته است. نظریه‌های مبتنی بر نظریه اقتضایی تامسون، نظریه وابستگی منابع، اقتصاد هزینه مبادله، نظریه‌ی ساختاری (شبکه‌ای)، نظریه بوم‌شناسی سازمانی و نظریه نهادگرایی اولین نظریه‌هایی هستند که در محیط کسب‌وکار مطرح شدند. به‌دنبال آن، نظریه اقتصادی و نظریه مدیریت راهبردی که مبتنی بر نظریه سیستمی هستند، توسعه پیدا کردند [۲]. در میان نظریه‌های انتقادی معاصر، کارکرد دولت^۱، افزون بر تأمین امنیت فیزیکی، حفاظت

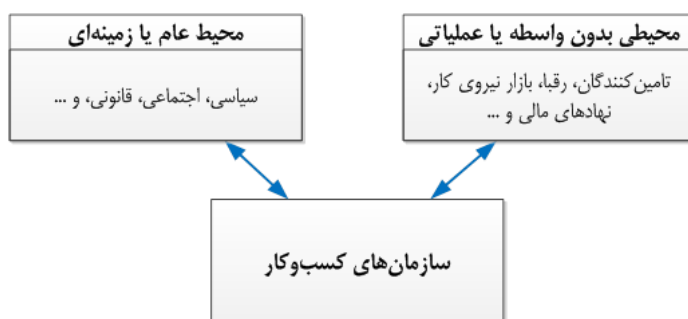
و توسعه رفاه اقتصادی و اجتماعی شهروندان دانسته می‌شود [۳]. دولت‌های مدرن به‌عنوان تنظیم‌کننده فعالیت‌های اقتصادی و یک مصرف‌کننده - تولیدکننده بزرگ نقشی کلیدی در ساختاردهی اقتصادی دارند [۴]. محیط نهادی که تمام کسب‌وکارهای اقتصادی در آن شکل می‌گیرند، ادامه حیات می‌دهند یا در آن ورشکست شده و از آن خارج می‌شوند، محیط کسب‌وکار فعالیت‌های اقتصادی نامیده می‌شوند [۵]. در دیدگاه نهادگرایی، دولت‌ها به‌عنوان بازیگران مستقل اقتصادی شناخته می‌شوند. این محیط، اهمیتی حیاتی و تعیین‌کننده بر ورود، رشد و توسعه و خروج بنگاه‌های اقتصادی دارد [۶]. دولت اثری کلیدی بر کیفیت نهادهای اقتصادی دارد (مانند کارایی دولت، کیفیت اجرای مقررات و حاکمیت قانون در جامعه) [۷]. بنابراین نقش دولت در بهبود فضای کسب‌وکار کلیدی دانسته می‌شود [۸].

بنگاه‌های اقتصادی در فرایند تولید کالا و خدمات، ارزش ورودی‌های ملموس و غیرملموس (مواد اولیه و اطلاعات) را با بهره‌گیری از عوامل یا نهادهای تولید (منابع طبیعی، نیروی انسانی و سرمایه) افزایش می‌دهند. از این لحاظ، یک بنگاه به سیستم شباهت دارد (شکل ۱) که عوامل محیطی آن بر تک‌تک مؤلفه‌های آن اثر می‌گذارند. این سیستم بهترین عملکرد در ارزش‌افزایی را زمانی دارد که بتواند نیازهای به‌روز مشتریان خود را به‌درستی بشناسد و بتواند بهترین مواد اولیه و نهادهای تولید خود را با کمترین هزینه تأمین و سرانجام با کاراترین عملیات، آن ورودی‌ها را پردازش کند و به مشتریان خود تحویل دهد. محیط کسب‌وکار بر هر سه این مؤلفه‌های سیستمی اثرگذار است. بنابراین به‌شدت بر بهره‌وری، عملکرد مالی و غیرمالی بنگاه‌ها و در نتیجه بر توسعه اقتصادی و رفاه اجتماعی اثرگذار است [۹].

شکل ۱. نمای سیستمی کسب‌وکارها و اثرهای محیطی بر آنها

یک سیستم اقتصادی مجموعه‌ای از نهادها، بنگاه‌ها، فرایندهای تصمیم‌گیری و الگوهای مصرف است که ساختار اقتصادی آن جامعه را تشکیل می‌دهند [۱۰]. محیط بیرونی یک کسب‌وکار را می‌توان به دو بخش محیط بیرونی عام، زمینه‌ای یا دور و محیط بیرونی بی‌واسطه، عملیاتی یا نزدیک تقسیم‌بندی کرد (شکل ۲) [۹]. در ادبیات مدیریت راهبردی کسب‌وکار، محیط بیرونی نزدیک به معنای فضای صنعت (تأمین‌کنندگان) و بازار (رقبا و مشتریان) دانسته می‌شود [۹؛ ۱۱].

شکل ۲. تمایز محیط کسب‌وکار عام و بی‌واسطه در اثرگذاری بر بنگاه‌ها

با توجه به ماهیت پویا و پیچیده محیط کسب و کار، سرعت و درهم تنیدگی تحولات و اثرگذاری و اثرپذیری عوامل و متغیرهای گوناگون، شناخت محیط کسب و کار به عنوان یک کل، نیاز به نگاهی کل نگر (سیستمی) و همه جانبه دارد تا تمام جوانب و زوایا در نظر گرفته شود. در راستای ارائه تصویر کل نگر و سیستمی از محیط کسب و کار، این پژوهش با مطالعه شاخص‌های معتبر جهانی و جمع‌آوری مؤلفه‌های حول محیط کسب و کار، روابط علی ثابت شده بین این مؤلفه‌ها را از پژوهش‌های معتبر بین‌المللی و داخلی استخراج کرده است. با استفاده از مدل‌سازی ساختاری- تفسیری شدت اثرپذیری و اثرگذاری، اثرهای مستقیم و غیرمستقیم، نفوذ و وابستگی این روابط مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. با توجه به نتایج به دست آمده، مقوله «محیط قانونی» به عنوان اثرگذارترین زیرسیستم محیط کسب و کار شناسایی شد. در ادامه این پژوهش به تحلیل ارتباط‌های مؤثر بر مؤلفه‌های این مقوله پرداخته است.

۲- مبانی نظری

۲-۱- تعامل بین متغیرهای محیطی

از منظر دیدگاه سیستمی، سازمان کسب و کار در تعاملی پیوسته با محیط خود است و علاوه بر تعامل بین محیط‌های درونی و بیرونی، متغیرهای بیرونی متعددی که بر محیط سازمان کسب و کار تأثیر می‌گذارند، با یکدیگر مرتبط هستند؛ برای مثال تغییر در نرخ بهره می‌تواند بر اعتماد مشتریان تأثیر بگذارد؛ تلاش‌های دولت برای تأثیر بر سطح تقاضا می‌تواند شرایط را تشدید کند و این شرایط نیز ممکن است منجر به تغییراتی در شرایط عمومی اقتصاد و مشکلات بیشتری برای شرکت‌ها شود. اثر ترکیبی این عوامل می‌تواند منجر به خلق محیطی آشفته شود که قطعیت‌نداشتن را برای مدیران به همراه دارد [۹].

۳- عوامل کلی اثرگذاری محیط بر عملکرد کسب و کار

محیط سیاسی و قانونی را می‌توان از مؤثرترین زیرسیستم‌ها بر محیط کسب و کار دانست. محیط سیاسی بر قطعیت‌نداشتن و خطرپذیری محیط بیرونی کسب و کارها اثر می‌گذارد [۹].

قطعیت‌نداشتن به معنای پیش‌بینی‌ناپذیری، سبب می‌شود که سرمایه‌گذاری در کسب‌وکارها کمتر و در نتیجه تأمین سرمایه آنها گران‌تر شود. محیط سیاسی همچنین بر ارتباطها و همکاری کسب‌وکارها با شرکت‌ها و سازمان‌های دولتی خارجی شرکت اثر می‌گذارد. محیط سیاسی، همین‌طور بر چگونگی شکل‌دهی و همکاری نظام‌مند افراد در نهادهای اجتماعی و سیاسی اثرگذار است و این نهادها خود بر توسعه اقتصادی اثرگذار هستند.

برخی از شاخص‌های عمده که در این پژوهش از مولفه‌های آنها به‌منظور پوشش دادن همه

اجزای محیط کسب‌وکار استفاده شده است، عبارت است از:

- «شاخص سهولت کسب‌وکار»: بانک جهانی سالیانه «شاخص سهولت انجام فعالیت‌های کسب‌وکار» در قالب ۱۰ نماگر، برای ۱۲۰ کشور اندازه‌گیری می‌کند [۱۲].

- «پیمایش محیط کسب‌وکار و عملکرد بنگاه»^۳: در این شاخص بانک جهانی دسترسی به منابع مالی، فساد، زیرساخت، تبه‌کاری، رقابت و اندازه‌های عملکرد را در بنگاه‌های بخش خصوصی گزارش می‌دهد.

- «شاخص جهانی رقابت‌پذیری»^۴: این شاخص براساس نظریه مراحل مختلف توسعه اقتصادی ایجاد شده است که در آن سه مرحله در توسعه اقتصادی کشورها شناسایی و متمایز می‌شود [۱۳].

- شاخص «دیدبان جهانی کارآفرینی»^۵: این شاخص فعالیت‌های کارآفرینانه در جهان را در سه محور گرایش‌ها، فعالیت‌ها و اشتیاق به توسعه کسب‌وکار ارزیابی می‌کند [۱۴].

- «شاخص جهانی نوآوری»^۶: این شاخص نقش نوآوری را به‌عنوان محرک رشد اقتصادی و رفاه کشورها مهم و کلیدی می‌داند و کشورها را با استفاده از ۸۱ معیار در

3. Business Environment and Enterprise Performance Survey (BEEPS)

4. Global Competitiveness Index (GCI)

5. Global Entrepreneurship Monitor (GEM)

6. Global Innovation Index (GII)

موضوعات مختلف از جمله آموزش، دسترس پذیری و انگیزه بخشی استعدادها و انتقال نیروها بین مرزها و بین شهرها رتبه بندی می کند [۱۵].

- شاخص «آزادی اقتصادی جهان»^۷: این شاخص آزادی اقتصادی را براساس ۱۰ عامل کمی و کیفی اندازه گیری می کند و آن را به چهار رکن عمده گروه بندی می کند: ۱- حاکمیت قانون؛ ۲- دولت محدود؛ ۳- کارایی تنظیم مقررات؛ ۴- بازارهای آزاد [۱۶].

۴- اثرگذارترین پژوهش های مرتبط

منوریان و همکاران با بهره گیری از راهبرد پژوهشی نظریه سازی داده بنیان^۸، یک مدل پارادایمی (به تفکیک عوامل علی میانی، عوامل علی میانی یا پدیده اصلی، عوامل زمینه ساز، عوامل مداخله گر، کنش ها و اقدام ها و نتایج و پیامدها) برای بهبود محیط کسب و کار توسعه داده اند [۱۷].

آپاریکیو^۹ و همکاران با استفاده از مدل سازی پویایی سیستم^{۱۰} نقش کارآفرینی نوآور در سناریوهای چرخه کسب و کار کلمبیا با رویکرد آینده پژوهی بررسی شده است. این مدل نشان می دهد که چگونه این نوع از کارآفرینی در رشد اقتصادی پایدار سهیم است [۱۸]. باه و همکاران یک مدل عمومی تعادلی به منظور ارزیابی تأثیرات کمی محیط کسب و کار از قبیل مقررات، جرم و جنایت، فساد، زیرساخت ها و دسترسی به منابع مالی، بر تولید و بهره وری کل عوامل در کشورهای جنوب صحرای آفریقا توسعه دادند [۱۹]. حیات و همکارانش در مطالعه ای روی توسعه شاخص ظرفیت و نوآوری نهادهای آموزش عالی عوامل کلیدی عملکردی آن را در سه محور «ساختار، سیستم و سیاست»، «مهارت ها و آموزش» و «کارکنان» صورت بندی کرده اند [۲۰].

در جدول ۱ خلاصه نتایج پژوهش های انجام شده درخصوص تأثیرات محیط قانونی بر اجزای محیط کسب و کار بیان شده است.

7. Economic Freedom of the World (EFW)
8. grounded theory research strategy
9. Aparicio
10. system dynamic

جدول ۱. خلاصه نتایج پژوهش‌های با موضوع محیط قانونی

پژوهش	نتیجه پژوهش
[۲۱]	سیستم قانونی علاوه بر جنبه‌های قراردادی در جنبه‌های غیرقراردادی ارتباط‌های مالی تأثیر دارند.
[۲۲]	هرچه استقلال قضایی، بی‌طرفی دادگاه‌ها، حمایت از حقوق مالکیت معنوی و ... بیشتر باشد، ساختار قانونی و امنیت حقوق مالکیت در کشور بهبود پیدا می‌کند.
[۲۳]	هر آنچه که تهدیدی نسبت به صلح محسوب می‌شود، به نوعی ریشه در نقض حاکمیت قانون دارد. نقض حاکمیت قانون ممکن است منتج به درگیری‌ها و جنگ‌های بین‌المللی شود و از سوی دیگر باعث پیدایش حکومت‌های دیکتاتور و خشونت‌های داخلی، ثبات‌ناداشتن اقتصادی، فقر و بی‌عدالتی شود. حاکمیت قانون از راه حمایت از حقوق مالکیت و حسن اجرای قراردادها رشد اقتصادی را متأثر می‌کند. حاکمیت قانون می‌تواند از راه تشویق کارآفرینی و توسعه کسب‌وکار نیز بر رشد اقتصادی تأثیر بگذارد.
[۲۴]	قوانین و عوامل مؤثر بر ظرفیت نوآوری و نظام ملی نوآوری کشور: مالیات، قانون کار، قانون تأمین اجتماعی، قانون ثبت اختراعات و علائم تجاری، قانون سرمایه‌گذاری خارجی، قانون مقررات صادرات و واردات، قوانین گمرکی، قوانین زیست محیطی، قانون تجارت، مسائل فرهنگی حاکم بر ایران، نبود روحیه و فرهنگ کار گروهی بین اشخاص و سازمان‌های کشور، ضعف روحیه کارآفرینی بین صنعتگران کشور، کم‌اهمیت بودن نقش ثروت به‌وسیله کارآفرینان و صنعتگران از دیدگاه جامعه و برخی مسئولان کشور، تشویق فرهنگ ذلالتی و واسطه‌گری در جامعه به‌عنوان یک ارزش برای دستیابی آسان و بدون زحمت به ثروت
[۲۵]	مشکلات عمومی کشورهای درحال توسعه مانند نبود ثبات نهادها، ضعف ضمانت اجرایی قوانین، ضعف حقوق مالکیت و ... به افزایش مخاطرات سرمایه‌گذاران خطرپذیر منجر می‌شود.
[۲۶]	درخصوص اصلاح قوانین موجود و وضع قوانین جدید، قانونگذار نخست باید از وضع مصوبات مغایر و همپوشان در زمینه مالکیت فکری در کشور خودداری کند.
[۲۷]	از راه ساده‌سازی قوانین و مقررات و شفاف‌سازی فعالیت‌های دولتی، زمینه‌های ایجاد فساد مالی محدود می‌شود.
[۲۸]	منشأ بسیار مهم رانت در کشور ما قوانین ناقص و یا اجرائشدن قوانین است.
[۷]	یکی از عوامل مؤثر بر میزان فساد، کیفیت نهادهای اقتصادی مانند کارایی دولت، کیفیت اجرای مقررات و حاکمیت قانون در جامعه می‌باشد.

نتیجه پژوهش	پژوهش
از بین شش شاخص حکمرانی خوب شاخص های ثبات سیاسی، کارایی دولت، کیفیت قوانین و مقررات و حاکمیت قانون اثری مثبت و به لحاظ آماری کاملاً معنادار بر شاخص توسعه انسانی دارند.	[۲۹]
سازمان‌های مقررات‌گذار تأثیر عمده بر افزایش کارایی بازار دارند، اما در ایران نهادهای مقررات‌گذار مستقل عمل نکرده و از اقتصاد دستوری تبعیت می‌کنند.	[۳۰]
برای بهبود وضعیت حمایت حقوقی از سهام‌داران خرد در حقوق ایران، در قالب اصلاح مقررات حاکم بر شرکت‌های ثبت‌شده در بورس و اصلاح قوانین حاکم بر موضوع مانند مواد مرتبط در لایحه اصلاحی قانون تجارت، موادی از قانون آیین دادرسی مدنی و سایر موارد عمل کرد.	[۳۱]
موانع قانونی در انجام فعالیت‌های اقتصادی منجر به کاهش کارآفرینی و فعالیت‌های کارآفرینانه، سرمایه‌گذاری، ایجاد اشتغال، تولید و در نهایت رشد اقتصادی می‌شود. دستیابی به اهداف کلان اقتصادی مستلزم وجود قوانین و مقررات خوب است. منظور از قوانین خوب، قوانینی است که بتوانند حقوق مالکیت را ایجاد و توضیح دهند؛ هزینه حل اختلاف‌ها و تضادها را کاهش دهند؛ پیش‌بینی فعل و انفعالات اقتصادی را افزایش دهند؛ ایجادکننده قراردادهای شراکتی با بالاترین درجه اطمینان و حمایت در مقابل سوء استفاده باشند. کارآفرینان در ایران با محدودیت‌هایی همچون سیاست‌گذاری‌های اقتصادی و قانونی در فضای نااطمینانی، بی‌ثباتی در بخش کلان اقتصادی (تورم، رکود و نرخ ارز)، هزینه‌های بالای تأمین مالی (نرخ بهره)، دسترسی به وجوه مالی (وثیقه)، قوانین مالیاتی نامناسب و تبعیض آمیز، اخذ مجوزها، دسترسی نداشتن به نیروی کار ماهر و تحصیل کرده، تعرفه‌های گمرکی، بالابودن هزینه حمل‌ونقل و قیمت انرژی مواجه هستند.	[۳۲]
وضع سازوکارهای پاسخگویی جدید، مانند افزایش قوانین و مقررات می‌تواند پیچیدگی و ابهام اطلاعات موردنیاز را تشدید کند.	[۳۳]
یکی دیگر از مؤلفه‌های خطرپذیری، حاکمیت نظم و قانون است. نظم و قانون به‌طور جداگانه ارزیابی می‌شوند. مؤلفه فرعی قانون، ارزیابی استحکام و استقلال نظام قانونی است. درحالی‌که مؤلفه فرعی نظم ارزیابی رعایت عمومی قانون است. بنابراین، یک کشور می‌تواند دارای حداکثر امتیاز قانون به دلیل نظام قضایی اش باشد، اما کمترین امتیاز را در نظم داشته باشد، اگر از میزان بالای جرم و نقض قانون رنج می‌برد.	[۳۴]

۵- روش شناسی پژوهش

در جامعه‌شناسی، انسان‌شناسی^{۱۱} و زبان‌شناسی فلسفی، ساختارگرایی^{۱۲} روش‌شناسی‌ای است که معتقد است که عناصر فرهنگ انسانی را می‌توان از راه روش ارتباط آنها با یک سیستم یا ساختار (یا سازه) کلی‌تر درک کرد. بنابراین می‌کوشد ساختارهای زیرین همه چیزهای انسانی (مانند اندیشه‌ها و ادراک) را بشناسد. به بیان دیگر، معتقد است زندگی انسانی چون قابل لمس نیست، باید آن را از راه ارتباطات متقابلش شناخت [۳۵]. در واقع این شناخت و توصیف، از راه مدل‌سازی (زبانی) روابط بین اجزای آن ساختار انجام می‌شود. این رویکرد در علوم مدیریت نیز کاربرد دارد. در این حوزه، شناخت متغیرهای حوزه مورد مطالعه، از راه مدل‌سازی زبانی و توصیف و تحلیل ارتباط بین آنها از راه مدل‌سازی علی^{۱۳} انجام می‌شود. یکی از این روش‌شناسی‌ها، مدل‌سازی معادلات ساختاری است که از مجموعه‌ای از مدل‌سازی‌های ریاضی و آماری و الگوریتم‌های رایانشی بهره می‌برد [۳۶].

۶- روش مدل‌سازی ساختاری-تفسیری

رویکرد «مدل‌سازی ساختاری تفسیری» افراد و گروه‌ها را قادر می‌سازد که روابط پیچیده بین تعداد زیادی از عناصر را در یک موقعیت پیچیده تصمیم‌گیری ترسیم کنند و اینکه به‌عنوان ابزاری برای جهت‌دادن به پیچیدگی روابط بین متغیرها عمل می‌کند [۳۷]. به عبارت دیگر، با استفاده از این رویکرد می‌توان روابط میان متغیرها را شناسایی کرد و یک مدل ساختاری-تفسیری از این عامل‌ها ارائه داد. در نهایت نیز متغیرها را براساس قدرت نفوذ و میزان وابستگی طبقه‌بندی کرد. گام این روش در جدول ۲ آورده شده است.

11. anthropology
12. structuralism
13. causal modeling

جدول ۲. گام‌های روش مدل‌سازی ساختاری- تفسیری

نام گام	شرح فعالیت
۱	شناسایی متغیرهای مرتبط با مسئله استخراج ۳۴۴ مؤلفه غیر تکراری از میان ۴۸۱ مؤلفه شناسایی شده
۲	تشکیل ماتریس خودتعاملی ساختاری اولی بر دومی، A کمک دومی بر اولی، X اثر متقابل (V کمک
۳	ایجاد ماتریس دسترسی اولیه تبدیل ماتریس خودتعاملی ساختاری به یک ماتریس دودویی (به ازای Vها در (i,j) یک و به ازای Aها در (j,i) یک قرار می‌دهیم. به ازای X در هر دو)
۴	ایجاد ماتریس دسترسی نهایی وارد کردن انتقال‌پذیری در روابط متغیرها (یعنی اگر متغیر A بر B و B بر C اثر می‌گذارد، A بر C هم اثر خواهد گذاشت). ماتریس دسترسی اولیه را با ماتریس همانی جمع کرده و به توان n می‌رسانیم.
۵	بخش‌بندی سطح مجموعه اشتراک ورودی‌ها و خروجی‌های هر مؤلفه را استخراج می‌کنیم. مؤلفه‌هایی که مجموعه خروجی‌ها و مجموعه مشترک آنها یکسان باشد، در بالاترین سطح جای می‌گیرند (سطح ۱). در تکرار بعدی، مؤلفه‌های مشمول این سطوح را حذف کرده و دوباره این گام را تکرار می‌کنیم.
۶	رسم مدل اولیه براساس خروجی گام پنجم و حذف انتقال‌پذیری ساختار تفسیری
۷	تجزیه و تحلیل قدرت نفوذ و میزان وابستگی دسته‌بندی مؤلفه‌ها به چهار دسته خودمختار (ناحیه ۱)، وابسته، پیوندی و مستقل (ناحیه ۴) (میزان وابستگی، یعنی تعداد ورودی‌های هر مؤلفه در ماتریس دسترسی نهایی و میزان نفوذ، یعنی تعداد خروجی. وابستگی بر محور افقی و نفوذ بر محور عمودی رسم می‌شود).

تحلیل اطلاعات و یافته‌ها پس از بررسی و پالایش ۱۷۵۱ مقاله داخلی و خارجی، از میان ۴۸۱ مؤلفه شناسایی شده، پس از حذف مؤلفه‌های تکراری به ۴۰۴ مؤلفه رسیده‌ایم (با توجه به نتایج به دست آمده ۶۰ مؤلفه که در ناحیه خودمختار و در نزدیکی محور مختصات قرار گرفته بودند، نیز حذف شدند و تمام محاسبه‌ها با مینا قراردادن ۳۴۴ مؤلفه انجام شد). در این منابع، بیش از ۹۸۰ رابطه غیر تکراری استخراج شد که با در نظر گرفتن روابط متقابل به ۱۸۱۵ رابطه می‌رسد و با ورود این روابط به ماتریس اولیه مدل‌سازی ساختاری تفسیری و

محاسبه ماتریس نهایی و انتقال‌پذیری، به تعداد ۱۶۵۱۳ رابطه که با لحاظ روابط متقابل ۳۳۰۲۵ رابطه به دست آمد.

پس از طی الگوریتم مربوط به سطح‌بندی مؤلفه‌ها، آنها در ۱۰ سطح قرار گرفتند. سطح ۱۰ مؤلفه‌هایی هستند که زیربنای رفتار محیط کسب‌وکار را تشکیل می‌دهند. در واقع نفوذکننده‌ترین مؤلفه‌ها در این سطح جای گرفته‌اند. در سطح یک مؤلفه‌های معلول و خودمختار قرار دارند. در این طیف از سطح ۱۰ تا سطح ۱، مؤلفه‌ها براساس نوع و ارتباطات خود قرار دارند. سطح ۴ و ۵ نزدیک‌ترین مؤلفه‌ها و یا به عبارت دیگر ملموس‌ترین مؤلفه‌های محیط کسب‌وکار هستند. در سطح ۱۰، ۶ مؤلفه قرار دارند که همه آنها در مقوله محیط قانونی جای می‌گیرند و از عوامل سیاسی‌اند و در نمودار میزان وابستگی - قدرت نفوذ، در موقعیت نفوذ قرار دارند. شش مؤلفه آن عبارت است از استقلال قضایی، شاخص حقوق قانونی، اثربخشی بدنه قانون‌گذاری، نقش قانون، کارایی سیستم قانونی در به چالش کشیدن قوانین و زیرساخت‌های قانونی تجاری. پنج مؤلفه به‌طور مستقیم بر تحقق حاکمیت قانون اثرگذارند. آنها پس از طی مراحل بالا براساس مفاهیم مؤلفه‌ها در قالب مقوله‌هایی دسته‌بندی شدند) جدول ۳).

جدول ۳. ارتباط مقوله‌های در ادبیات مرور شده

مقوله ورودی	مقوله خروجی	منبع
اثربخشی دولت	اثربخشی دولت	[۷: ۲۷؛ ۳۴: ۳۸؛ ۳۹: ۴۰]
اثربخشی دولت	محیط قانونی	[۳۰: ۴۱]
امنیت	امنیت	[۴۲]
امنیت	محیط قانونی	[۳۴]
سرمایه اجتماعی	اثربخشی دولت	[۳۳: ۳۴؛ ۴۳]
سرمایه اجتماعی	سرمایه اجتماعی	[۳۴: ۴۴؛ ۴۵]
سرمایه اجتماعی	محیط قانونی	[۳۴]
محیط قانونی	اثربخشی دولت	[۷: ۲۷؛ ۲۸: ۳۴؛ ۳۹: ۴۰]
محیط قانونی	امنیت	[۸]
محیط قانونی	سرمایه اجتماعی	[۳۳؛ ۸]
محیط قانونی	سرمایه‌گذاری	[۴۶: ۴۷؛ ۴۸]
محیط قانونی	محیط قانونی	[۲۱: ۲۲؛ ۳۲؛ ۳۴؛ ۴۹]

برای حفظ اختصار، در جدول ۳ تنها ارتباط‌های مقوله‌های مرتبط با محیط قانونی آورده شده است. مقوله‌های ورودی و خروجی تکراری به علت ارتباط مؤلفه‌های آنان است. از نقطه نظر نقش و اهمیت مقوله‌های تشکیل‌دهنده محیط کسب‌وکار، مهم‌ترین و زیربنایی‌ترین مقوله، مقوله محیط قانونی کسب‌وکار است. به‌طور کلی مقوله محیط قانونی در برگیرنده ۱۸ مؤلفه است. ۱۲ مؤلفه در ناحیه نفوذ، سه مؤلفه مهم در ناحیه پیوندی و سه مؤلفه باقیمانده نیز در ناحیه وابسته قرار دارند.

۷- تحلیل عوامل مؤثر بر محیط قانونی

مؤثرترین مقوله بهبود محیط کسب‌وکار ایران، بهبود «محیط قانونی» است. محیط قانونی بر مقوله‌های جدول ۴ اثرگذار است. البته این جدول تنها تا سطح ۶ آورده شده است. از این اثرات، اثراتی که نفوذ بیشتری دارند، مهم‌تر هستند. برای نمونه بهبود «محیط قانونی» بر سرمایه اجتماعی هم در سطح نفوذ ۹ و هم در سطح ۸ اثر می‌گذارد؛ اما سطح ۹ دارای نفوذ موثرتری در محیط کسب‌وکار است. بنابراین بر سایر اثرات ترجیح دارد. منظور از «تعداد» شمار مؤلفه‌هایی از مقوله «محیط قانونی» که بر مؤلفه‌های مقوله‌های مرتبط اثر می‌گذارند.

جدول ۴. اثرگذاری مقوله «محیط قانونی» بر دیگر مقوله‌ها (تا سطح ۶)

نام مقوله اثرپذیر	سطح مقوله اثرپذیر	تعداد مؤلفه‌های اثرپذیر	نام مقوله اثرپذیر	سطح مقوله اثرپذیر	تعداد مؤلفه‌های اثرپذیر
محیط قانونی	۹	۲۶	بخش خصوصی	۶	۱۱
اثربخشی دولت	۹	۱۶	بازار	۶	۵
اثربخشی دولت	۸	۱۶	اثربخشی دولت	۶	۱۶
سرمایه اجتماعی	۸	۳	اقتصاد کلان	۶	۲
سرمایه اجتماعی	۷	۳	امنیت	۶	۶
محیط قانونی	۷	۲۶	سرمایه‌گذاری	۶	۹
اثربخشی دولت	۷	۱۶	محیط قانونی	۶	۲۶
آموزش	۷	۶	کارآفرینی	۶	۱۵
امنیت	۷	۶	بهداشت	۶	۳
بازار مالی	۷	۱۳	علمی پژوهشی	۶	۳
بهداشت	۷	۳	آموزش	۶	۶
			نیروی کار	۶	۶

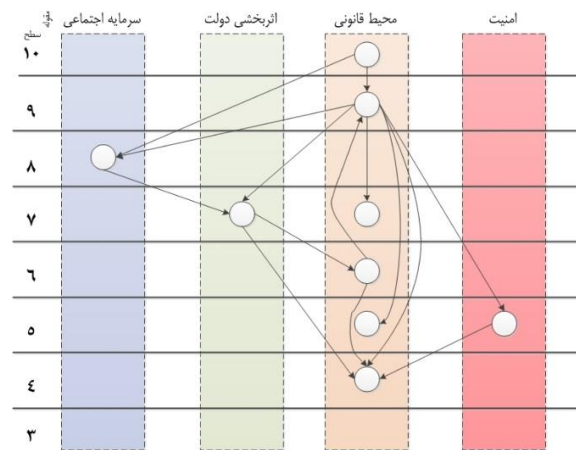

بهبود محیط قانونی مؤثرترین، مهم‌ترین و بااولویت‌ترین جزء بهبود محیط کسب‌وکار ایران است. برای بهبود آن باید مؤلفه‌های آن را بهبود دهیم. اما خود این مؤلفه‌ها تحت تأثیر (مؤلفه‌های) دیگر مقوله‌های پرنفوذ نیز هستند (جدول ۴). بنابراین برای بهبود محیط کسب‌وکار باید برای بهبود (مؤلفه‌های) این مقوله‌ها نیز طرح‌ریزی کنیم.

جدول ۵. اثرپذیری مقوله «محیط قانونی» از دیگر مقوله‌ها (تا سطح ۶)

نام مقوله اثرگذار	سطح مقوله اثرگذار	تعداد مؤلفه‌های اثرگذار	نام مقوله اثرگذار	سطح مقوله اثرگذار	تعداد مؤلفه‌های اثرگذار
اثربخشی دولت	۹	۶	اثربخشی دولت	۷	۶
اثربخشی دولت	۸	۶	آموزش	۶	۱
سرمایه اجتماعی	۸	۱	بازار	۶	۲
امنیت	۷	۱	امنیت	۶	۱
سرمایه اجتماعی	۷	۱	اقتصاد کلان	۶	۱
آموزش	۷	۱	اثربخشی دولت	۶	۶

با توجه به خروجی‌های به‌دست‌آمده از فرایندهای مدل‌سازی و بررسی نتایج حاصل شده (جدول‌های ۴ و ۵)، براساس شکل ۲، مهم‌ترین مقوله‌هایی که (با تشکیل دور) بر محیط قانونی اثر می‌گذارند، به تصویر کشیده شده‌اند. اینکه یک مقوله در چند سطح تکرار می‌شود، در واقع مربوط به مؤلفه‌های مختلف آن است. توجه به این نکته ضروری است که تحلیل‌ها روی مؤلفه‌ها انجام شده‌اند؛ اما برای مقاصد گزارش‌دهی، با توجه محدودیت‌ها، نتیجه‌گیری روی مقوله‌ها انجام شده است؛ یعنی مؤلفه‌ها به‌صورت محتوایی خوشه‌بندی شده‌اند و روی آن برچسب‌گذاری شده است.

شکل ۲. تأثیرپذیری محیط قانونی از دیگر مقوله‌ها

همان‌گونه که در شکل ۲ مشاهده می‌شود مؤثرترین و بانفوذترین مؤلفه‌های محیط قانونی و همچنین محیط کسب‌وکار ایران در سطح ۱۰ قرار گرفته‌اند. مؤلفه‌های محیط قانونی این سطح عبارت است از: استقلال قضایی، شاخص حقوق قانونی، اثربخشی بدنه قانون‌گذاری، کارایی سیستم حقوقی در به چالش کشیدن قوانین، زیرساخت قانونی تجاری و نقش قانون. این مؤلفه‌ها زیربنای محیط نهادی محیط کسب‌وکار ایران هستند و علاوه بر اثرگذاری بر مؤلفه‌های محیط قانونی در سطح ۹ (کارایی چارچوب قانونی در حل و فصل اختلاف‌ها، مقررات، کیفیت مقررات و حاکمیت قانون) بر مؤلفه سرمایه اجتماعی در سطح ۸ (پاسخ‌گویی) نیز مؤثرند. پاسخ‌گویی از عوامل مؤثر بر مؤلفه‌های سطح ۷ اثربخشی دولت (سیاست‌های دولت و تفکیک قدرت) می‌باشد. مؤلفه‌های سطح ۷ اثربخشی دولت علاوه بر تأثیری که از مؤلفه سطح ۸ سرمایه اجتماعی می‌پذیرند، تحت تأثیر مؤلفه‌های سطح ۹ محیط قانونی نیز می‌باشند و بر مؤلفه‌های سطح ۶ (کارایی چارچوب قانونی در مقررات چالش‌برانگیز و اثر قوانین بر سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی) و ۴ (شرایط و مقررات اخذ مجوز، حقوق مالکیت و اجرای قراردادها) محیط قانونی اثرگذار است. از سوی دیگر مؤلفه‌های سطح ۶ محیط قانونی بر روی مؤلفه‌های سطح ۹ محیط قانونی اثرگذارند. به‌علاوه مؤلفه‌های سطح ۵ مقوله امنیت (جرایم سازمان‌یافته، حمایت از اموال شخصی، دارایی‌های مسروقه، امنیت در شب، خشونت سیاسی

تحت حمایت دولت و جنگ داخلی) که تحت تأثیر مؤلفه‌های سطح ۹ محیط قانونی قرار دارند، بر مؤلفه‌های سطح ۴ محیط قانونی اثرگذارند.

۸- نتیجه‌گیری

با بررسی مطالعات انجام‌شده در حوزه محیط کسب‌وکار، پژوهش‌های متنوع و زیادی مشاهده می‌شوند. عمده پژوهش‌ها با نگاهی ریزبینانه و دقیق حول بررسی و تحلیل اجزای محیط کسب‌وکار انجام شده‌اند. اما نکته حایز اهمیت در کنار هم دیدن این اجزا و تحلیل تأثیر و تأثرات هریک از آنها بر یکدیگر است. در این پژوهش تلاش کردیم این مهم را به انجام برسانیم و با نگاه سیستمی و کل‌نگر به مجموعه اجزای محیط کسب‌وکار، در جهت بهبود آن پیشنهادهایی را ارائه دهیم.

در همین راستا تمام مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده محیط کسب‌وکار که در شاخص‌های جهانی مرتبط با محیط کسب‌وکار استفاده شده بودند، جمع‌آوری، دسته‌بندی و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند که پس از پالایش، از ۴۸۱ مؤلفه ۳۴۴ مؤلفه استفاده شد.

این مطالعه پس از گردآوری مجموعه عوامل محیط کسب‌وکار از شاخص‌های جهانی، شدت اثرگذاری و اثرپذیری این عوامل و تعامل بین آنها را با بهره‌گیری از نتایج ۱۷۵۱ پژوهش معتبر جهانی و داخلی تعیین و بومی‌سازی کرده است.

در شاخص‌هایی که برای ارزیابی محیط کسب‌وکار به کار می‌روند، وزن شاخص‌ها به‌صورت عمومی و یکسان در نظر گرفته می‌شود، اما در مطالعه جاری با توجه نوع ارتباطات و براساس شرایط کسب‌وکار ایران سطح‌بندی و مقوله‌بندی شده‌اند.

براساس نتایج حاصل از مدل‌سازی، ۳۴۴ مؤلفه در ۱۰ سطح و ۴ موقعیت وابسته، خودمختار، نفوذ و پیوندی دسته‌بندی شده و روابط بین آنها به تصویر کشیده شد و سپس به‌منظور سهولت در بیان نتایج، مؤلفه‌ها مقوله‌بندی و تحلیل شدند.

همان‌طور که در ادبیات نظری [۲؛ ۵؛ ۶؛ ۷؛ ۱۰؛ ۲۵؛ ۳۰] بیان شد، نتایج این پژوهش نیز نشان می‌دهد که کلیدی‌ترین زیرساخت بهبود محیط کسب‌وکار ایران، «محیط نهادی» است و زیرساخت بهبود محیط نهادی، سیستم قانون‌گذاری می‌باشد.

به‌رغم اینکه مبانی نظری [۳۳]-افزایش قوانین و مقررات را یکی از سازوکارهای پاسخگویی می‌داند و آن را از عوامل تشدید پیچیدگی و ابهام اطلاعات عنوان می‌کند، اما با توجه به نتایج پژوهش، مؤلفه پاسخ‌گویی (مقوله سرمایه اجتماعی) مستقل از مؤلفه‌های محیط قانونی است و با اثرگذاری بر اثربخشی دولت و تأثیر از اثربخشی قوانین کشور نقش مهمی در محیط کسب‌وکار ایفا می‌کند. بنابراین برای تقویت مؤلفه پاسخ‌گویی که پشتوانه اعتماد اجتماعی برای جامعه، سیاست‌مداران و فعالان اقتصادی کشور است باید قوانین و مقررات را از دریچه تأثیر آنها بر این مؤلفه نیز سنجش کرد.

تأثیر دولت نیز یکی از ارکان محیط نهادی است [۷] که ارتباط تنگاتنگ آن با محیط قانونی بر نقش پررنگ دولت به‌عنوان مجری قانون در «کارایی چارچوب قانونی» دلالت دارد [۲۷]. همچنین شرایط اخذ مجوز و اجرای قراردادها و رعایت حقوق مالکیت علاوه بر اینکه تحت تأثیر اثربخشی دولت، کارایی چارچوب قانونی و مقررات کشور است، از مؤلفه‌های امنیتی نیز تأثیر می‌پذیرد [۳۲]. با توجه به نتایج پژوهش یکی از عوامل مؤثر بر مؤلفه‌های امنیتی، سیستم قانون‌گذاری و اثربخشی آن است.

با توجه به نتایج شرح داده‌شده، به‌منظور اصلاح و بهبود ریشه‌ای محیط کسب‌وکار ایران، مهم‌ترین گزاره پیش‌رو آسیب‌شناسی و بررسی سیستم قانون‌گذاری و رویه‌های بهبود آن است. در این راستا علاوه بر عوامل مؤثر بر محیط قانونی باید بر عوامل متأثر و همچنین ذینفعان آن نیز تمرکز و زنجیره‌های ذینفعان را شناسایی کرد.

با توجه به مؤلفه‌ها و مقوله‌های بررسی‌شده، موارد زیر پیشنهاد می‌شوند:

- ۱- نگاه ویژه به مسئله پاسخ‌گویی در راستای تقویت سرمایه اجتماعی و بالابردن اثربخشی دولت به‌عنوان پشتوانه حاکمیت قانون
- ۲- تقویت مؤلفه‌های مقوله اثربخشی دولت با توجه به نقش بی‌بدیل دولت در اجرای قانون و حاکمیت قانون و همچنین تأثیر بر رویه‌های نهادی کسب‌وکار مانند شرایط اخذ مجوز و ضمانت اجرای قراردادها
- ۳- تقویت مؤلفه‌های مقوله امنیت با توجه به تأثیرات مهم بر رویه‌های نهادی کسب‌وکار مانند شرایط اخذ مجوز و اجرای قراردادها

۹- قدردانی

با تشکر از خانم دکتر زهرا میراحسنی و آقای دکتر اشکان نیوشا.

۱۰- منابع

- [۱] معاونت پژوهش‌های اقتصادی. *اقتصاد ایران در سال ۱۳۹۴* (محیط، منابع، بازیگران و برون‌دادهای حکمرانی اقتصادی). تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۴.
- [۲] مرادی، محمدعلی. *محیط کسب و کار؛ نظریه‌ها، شاخص‌ها و تکنیک‌ها*. تهران: دانشگاه تهران، ۱۳۹۳.
- [3] Welfare state. *Britannica Online Encyclopedia*.
- [4] **Cook, Deborah.** *Adorno, Habermas, and the search for a rational society*. s.l.: Psychology Press, 2004. p. 20. 978-0-415-33479-2.
- [۵] نقش محیط کسب و کار و آزادی اقتصادی در رشد اقتصادی کشورهای منتخب با رویکرد داده‌های تابلویی (۲۰۰۴-۲۰۱۳). بابکی، روح‌اله و سلیمی‌فر، مصطفی. مکان نشر نامشخص: اقتصاد و توسعه منطقه‌ای، ۱۳۹۳، جلد شماره ۸.
- [6] **Sklair, Leslie.** *Globalizing class theory*. [book auth.] Timothy Sinclair. *Global governance: critical concepts in political science*. s.l.: Taylor & Francis, 2004, pp. 139-140.
- [۷] تبیین اثر کیفیت نهادی بر فساد اقتصاد: رهیافت لیزرل. مداح، مجید. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۸۹.
- [۸] بررسی تأثیر متغیر نهادی حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی در هشت کشور بزرگ اسلامی. حیدری، حسن و علی‌نژاد، رقیه. مکان نشر نامشخص: دوفصلنامه دانشنامه حقوق اقتصادی، ۱۳۹۳.
- [9] **Worthington, Ian and Britton, Chris.** *The Business Environment*. s.l.: Prentice Hall, 2006.
- [10] **Gregory, Paul and Stuart, Robert.** *The Global Economy and its Economic Systems*. s.l.: Western College Pub, 2013. p. 30. 978-1285055350.
- [11] *How Competitive Forces Shape Strategy*. **Porter, Michael E.** 2, 1979, Vol. 57, pp. 137-145.

- [12] *Doing Business 2017 Equal Opportunity for All*. s.l.: International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, 2017.
- [13] **Schwab, Klaus**. *Insight Report The Global Competitiveness Report 2016-2017*. s.l.: World Economic Forum, 2016.
- [14] **Kelley, Donna, Singer, Slavica and Herrington, Mike**. *Global Entrepreneurship Monitor, 2015/16 GLOBAL REPORT*. s.l.: the Global Entrepreneurship Research Association (GERA), 2016.
- [15] **Dutta, Soumitra, Lanvin, Bruno and Wunsch-Vincent, Sacha**. *The Global Innovation Index 2016*. s.l.: Cornell University, INSEAD, and the World Intellectual Property Organization, 2016.
- [16] **Miller, Terry and B. Kim, Anthony**. *2016 Index of Economic Freedom*. s.l.: The Heritage Foundation and Dow Jones & Company, Inc, 2016.
- [۱۷] طراحی مدل خط مشی گذاری به منظور بهبود محیط کسب و کار جمهوری اسلامی ایران با استفاده از نظریه داده بنیاد. منوریان, عباس, و غیره. ۱۳۹۲, مدیریت دولتی.
- [18] *The role of innovative entrepreneurship with in Colombian business cycle scenarios: A system dynamics approach*. **Aparicio, Sebastian, Urbano, David and Gómez, Diego**. 2015, Futures.
- [19] **Bah, El-hadj and Fang, Lei**. *Impact of the business environment on output and productivity in Africa*. s.l.: Journal of Development Economics, 2015.
- [20] *Development of Research and Innovation Capacity Index of HEIs on Disaster Resilience Related Studies*. **Hayat, Ezri, et al.** s.l.: Procedia Engineering, 2018, Vol. 212.
- [21] *What is the role of legal systems in financial intermediation? Theory and evidence*. **Bottazzi, Laura, Da Rin, Marco and Hel, Thomas**. s.l.: Elsevier Inc., 2009, Journal of Financial Intermediation, Vol. 18(4), pp. 559-598.
- [۲۲] ارزیابی میزان تاب آوری اقتصادی ایران طی سال های ۱۳۹۲ - ۱۳۷۵. غیاثوند, ابوالفضل و رمضانیان, الهه. تهران: مطالعات راهبردی بسیج, ۱۳۹۴.
- [۲۳] بررسی تأثیر متغیر نهادی حاکمیت قانون بر رشد اقتصادی در هشت کشور بزرگ اسلامی. حیدری, حسن و علی نژاد, رقیه. مشهد: دانشنامه حقوق اقتصادی, ۱۳۹۳, جلد ۲۱(۵).

- [۲۴] بررسی تطبیقی نظام نوآوری کشورهای مختلف در مقایسه با ایران. میربلوک، علی رضا، رضایی، رضا و موسوی، ربابه. مکان نشر نامشخص: مدیریت و منابع انسانی در صنعت نفت، ۱۳۸۷، جلد ۳.
- [۲۵] موانع نهادی سرمایه‌گذاری خطرپذیر در ایران: مطالعه‌ای برای واکاوی انگیزه‌های سرمایه‌گذاری در بنگاه‌های کوچک فناوری. متوسلی، محمود، و غیره. تهران: توسعه کارآفرینی، ۱۳۹۶، جلد ۱۰ (۳).
- [۲۶] نقش حقوق مالکیت فکری در کاهش قیمت تمام شده کالاها و خدمات. صادقی، محسن. تهران: مجله مطالعات حقوق تطبیقی، ۱۳۹۰، جلد ۲.
- [۲۷] اثر فساد مالی بر ترکیب مخارج دولت: مطالعه‌ی موردی کشورهای منتخب در حال توسعه. کریمی پتانلار، سعید، بابازاده، محمد و حمیدی، نعیمه. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۱.
- [۲۸] بررسی رانت در اقتصاد ایران. میلانی، علیرضا و حبیبی، اصغر. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۵، مطالعات علوم اجتماعی، جلد ۲(۲)، ص. ۷۶-۸۳.
- [۲۹] تحلیل تأثیر شاخص‌های حکمرانی خوب بر شاخص توسعه انسانی، مطالعه موردی: کشورهای جنوب شرقی آسیا (asena). سامتی، مرتضی، رنجبر، همایون و محسنی، فضیلت. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۰.
- [۳۰] راهکارهای بهبود مقررات‌گذاری و نقش آن در توسعه بازار بورس. حبیبی قبادیان، نشاط. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۷.
- [۳۱] راهکارهای بهبود نظام حاکمیت شرکتی ایران، با تأکید بر شاخص حمایت از سهام‌داران خرد بانک جهانی. پورسید، سیدبهبزاد، حسینی، سید محمدرضا و سهرابی، لیلا. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۵.

- [۳۲] اثر فضای کسب و کار بر رشد اقتصادی ایران، کشورهای *MENA* و *OECD* با استفاده از روش گشتاور تعمیم یافته. مهربانی، فاطمه، عبداللهی، فرشته و بصیرت، مهدی. مکان نشر نامشخص: سیاست‌های راهبردی و کلان، ۱۳۹۵، جلد ۱۳.
- [۳۳] پاسخگویی و چالش افشای اطلاعات. فروغی، داریوش و سلیمانی مارشک، مجتبی. مکان نشر نامشخص: پژوهش حسابداری، ۱۳۹۲، ۱۰، ص. ۷۳-۹۴.
- [۳۴] محیط کسب و کار در ایران؛ بررسی موردی ریسک و آزادی اقتصادی. کیانپور، سعید. مکان نشر نامشخص: اطلاعات سیاسی- اقتصادی، ۱۳۹۱، جلد شماره ۲۹۰.
- [35] **Blackburn, Simon.** *Oxford Dictionary of Philosophy*. second edition revised. s.l. : Oxford University Press, 2008. p. 353. 978-0-19-954143-0.
- [36] **Kaplan, D.** *Structural Equation Modeling: Foundations and Extensions*. 2. s.l. : SAGE, 2008. 978-1412916240.
- [۳۷] آذر، عادل، خسروانی، فرزانه و جلالی، رضا. تحقیق در عملیات نرم (رویکردهای ساختاردهی مسئله). تهران: سازمان مدیریت صنعتی، ۱۳۹۲.
- [38] *Influence of e-government on the level of corruption in some EU and non-EU states.* **Lupu, Dan and Georgiana Lazăr, Corina.** 2015, *Procedia Economics and Finance*, pp. 365-371.
- [39] *Examining a model of vertical accountability: A cross-national study of the influence of information access on the control of corruption.* **Relly, Jeannine E.** s.l. : *Government Information Quarterly*, 2012, Vol. 29, pp. 335-345.
- [۴۰] کیفیت نهادها و ترکیب مخارج دولت: یک الگوی نظری. سرزعی، علی. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۴.
- [۴۱] ارزیابی امنیت اقتصادی کشور. مطالعات آینده‌پژوهی و سیاستگذاری. نظری، محمد و اکبری، پیمان. ۱۳۹۵، جلد ۲، ص. ۱-۱۵.
- [۴۲] هزینه‌های اقتصادی تروریسم در غرب آسیا؛ بررسی تحلیلی. شاپوری، مهدی. ۱۳۹۶، مطالعات راهبردی، ص. ۱۱۱-۱۴۲.
- [۴۳] مدل پاسخگویی سه بعدی: نگاهی متفاوت به پاسخگویی. واعظی، رضا و آزمندیان، محمد صادق. ۱۳۹۰، مطالعات مدیریت انتظامی، جلد ۱۷(۶)، ص. ۱۳۱-۱۵۶.

- [۴۴] دولت و سرمایه اجتماعی. خضری، محمد. مکان نشر نامشخص: مطالعات راهبردی، ۱۳۸۵، جلد ۳۱ (۹)، ص. ۳۱-۵۲.
- [۴۵] پاسخگویی مالی در بخش عمومی. قاسمی، محمد، خاکباز، افشین و آریگاپودی، پریمچاند. مکان نشر نامشخص: مجلس و راهبرد، ۱۳۸۵، جلد ۵۱ (۱)، ص. ۲۹۹-۳۳۴.
- [۴۶] عوامل موثر بر جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در منطقه منا. خطابی، ساناز و غیره. مکان نشر نامشخص: فصلنامه مدل‌سازی اقتصادی، ۱۳۹۶، جلد ۱۱، ص. ۶۳-۷۵.
- [47] *Political favouritism and investment efficiency*. **Chen, Yunsen, et al.** s.l. : Pacific-Basin Finance Journal, 2018. 101058.
- [۴۸] بررسی تأثیر حفاظت از حقوق مالکیت بر سرمایه‌گذاری خصوصی در ایران. صمدی، علی‌حسین و مهرپور، فریبا. مکان نشر نامشخص: مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی (نور)، ۱۳۹۲، مطالعات اقتصادی کاربردی ایران، جلد ۷ (۲)، ص. ۸۷-۱۱۰.
- [۴۹] ارزیابی میزان تاب‌آوری اقتصادی ایران طی سال‌های ۱۳۹۲ - ۱۳۷۵. غیاثوند، ابوالفضل و رمضانیان، الهه. مکان نشر نامشخص: مطالعات راهبردی بسیج، ۱۳۹۴، جلد ۶۸ (۱۸)، ص. ۹۱-۱۱۰.